

ISTENT MESÉLNI? A vallás, mint kommunikáció

Turai Gabriella

gabriella.turai@gmail.com

Enzo Pace: *Raccontare Dio – La Religione come Comunicazione*. Bologna, Il Mulino, 2008.

Enzo Pace szociológus, vallásszociológus a Padovai Egyetem Szociológia Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára. Vendégprofesszora volt a párizsi *Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales*-nak, valamint elnöke a neves *International Society for the Sociology of Religion*-nek (2003–2007). Avatott ismerője mind a történeti, mind a kortárs vallási sokféleségnek. Olaszország nemzetközi szinten is elismert, vezető vallásszociológusa.

Lévy Strauss gondolatából kiindulva, Enzo Pace jelen kötetében a szociológiai rendszerelmélet összehasonlító vizsgálatán keresztül mutatja be a vallási hitrendszereket, mint kommunikációs rendszereket. A szerző luhmanni alapokon állva rendszerelméleti megközelítéssel tárgyalja a vallást, mint kommunikációt, a nagy német előddel szemben az elemzés azonban nem érinti a történelemmel való kapcsolat keretrendszerét. Egyfelől a vallás kommunikációként való felfogása egy új elméleti perspektíva felvázolását jelenti, amely végre képes lehet túlhaladni a vallással kapcsolatos diskurzusok állóvizén (mint pl. tradicionális/modern dichotómia); másfelől a vallás kommunikációként való felfogása meggátolja, hogy a vallást különféle dimenziókra szaggassuk szét, így lehetőség nyílik, mint rendszert vizsgálni, amely rendszert egészében 'a szó hatalma' jellemez.

Harmadrészt pedig, ha a vallást kommunikációként vizsgáljuk, elengedhetjük azt a kínzó és szervült görcsöt, hogy minden áron esszencialista definíciót gyártsunk a vallás meghatározására. Egy mondatban összefoglalva, Pacet nem az foglalkoztatja, hogy mire szolgál a vallás, hanem hogy belülről megfigyelve hogyan működik egy vallási hitrendszer.

Az elemzés során valójában két folyamat együttes megfigyelésére vállalkozik a szerző. Egyszerre vizsgálja a vallásos hit eredeti kialakulását és azt a folyamatot, amikor a vallás hitrendszerré válik. Mindeközben nem felejt el megfigyelni a valláshoz társított társadalmi környezetet, amelyben a vallások születésüktől hanyatlásukig megmérettetik magukat.

Pace monumentális művében sokféle példát vonultat fel elméletének alátámasztására (pl.: kereszténység, iszlám, buddhizmus, taoizmus, sintoizmus, afrikai, braziliai, észak-amerikai és ázsiai helyi vallások) Nézete szerint a legjobb megoldás az elemzés során megfigyelni azt, ahogyan egy vallás figyel meg önmagát. Így a kötetben kiemelt figyelmet szentel a rendszer és a környezet bemutatására. Elemzésében a megértő szociológia weberi módszertana és a vallási jelenségek ideáltipikus bemutatása is szerepet kap.

A kötet egy megkerülhetetlen állítással kezdődik. Hiba volt a szekularizációra, mint visszafordíthatatlan folyamatra tekintenie a szociológiának. A hiba a következő kijelentésben

állt: minél inkább modernekké válunk, annál kevésbé lesz szükségünk vallásra. Ennek alapja az az 1960–70 között zajló empirikus adatokon alapuló vizsgálat, amely kimutatta, hogy egyre kevesebb a templomba aktívan járó személy és a papnövendék, az erkölcsi kérdésekben pedig egyre nagyobb az autonómia szerepe. Ezzel párhuzamosan csökken a közösséghez való tartozásnak az érzése, csökken a vallási autoritásokba vetett bizalom, mindezen folyamatok pedig odáig vezetnek, hogy a vallás privát élménnyé zsugorodik. Ennek háttérében az a gondolat állt, hogy a vallás valójában modern-ellenes és nem képes lépést tartani a haladás eszméjével. A szekularizáció gondolata (a szovjet kommunista modell által meghatározottan) Kelet-Európa szociológusai számára sokáig az egyetlen üdvözítő útnak tűnt.

Az 1960-80-as évek lengyel kutatásai alapvetően két pártra oszlottak. Az egyik párt ortodox marxista premisszákból kiindulva kísérletet tett annak bizonyítására, hogy a vallás ereje gyengül, míg a másik párt katolikus szociológusokat és értelmiségieket tömörítve ennek az ellenkezőjére törekedett.

Két meghatározó példa bemutatásával szemlélteti Pace azt a folyamatot, amelyben alapvetően a vallás a társadalmi változások előmozdításának *primum mobile*-ja. Ilyen a lengyel *Solidarnosc* és a '79-es iráni forradalom. A lengyelek esetében a katolikus vallás volt az az erő, amely egy közös képet hozott létre egy lehetséges új társadalmi rendről – Durkheimnek kedves terminológiával élve egy *új szolidaritást*. Amely egy olyan kifejezőmódot kínált, amely képes volt a szavak segítségével kifejezni az emberek érzéseit. Ezzel sikerült a szavakat dolgokhoz, eseményekhez, történelmi valóságokhoz kötni és pontosan ezáltal váltak képessé felismerni közös problémáikat, amelyet ily módon már együttesen oldhattak meg. Ez a felismerés társadalmi kötelekeket hozott létre. Valami hasonló történt Teheránban is. 1979-ben az iráni nép volt az, amely elűzte a Pahlavi-dinasztiát, mert azt túlzottan elnyomónak, nyugat-barátnak és vallás-ellenesnek tartotta. Ugyanis a XVI. század óta a siítizmus Iránban kollektív *forma mentis*-sé, az iráni nemzeti identitás gyökerévé vált – úgy, mint a katolicizmus a lengyeleknél.

A szekularizációs modell bukásából következik, hogy teljességgel helytelen a szent újjáéledéséről szóló diskurzus. A vallást összetett valóságként elemző Pace többször hangsúlyozza, hogy minden vallásban erős az igény és a vágy, hogy magát a többitől különbözőnek lássa. Minden vallás próbál *inkább* koherensnek, komplexebbnek, igazabbnak, makulátlanabbnak, egyszóval felsőbbrendűnek tünni a másikonál. A szerző szerint azonban ez a legitim felsőbbrendűségi tudat veszélyeket rejt. Ugyanis abban a pillanatban, hogy ez a vallási felsőbbrendűségi tudat bekerül a gazdaság, a politika és az ideológia erőterébe, a vallás automatikusan hadigépezetté transzformálódik és jól ketyegő időzített bombaként megkezdheti pusztító munkáját. Pace ennek elkerülése érdekében egy mély és alapos elemzést javasol a vallással kapcsolatosan, mert nézete szerint a vallásokban a felszíni különbözőségek ellenére is sokkal több a mély struktúra szintjén megbúvó közös vonás, mintsem azt első ránézésre gondolnánk. Ennek értelmében a szerző módszertanilag elvégzi a vallások genealógiai elemzését, amely nyomon követi a különféle vallási hagyományok leszármazását. Megállapítja, hogy minden vallásban tetten érhető a szinkretizmus, a különféle vallások vallási hagyományainak keveredése.

A kötet hat nagy fejezetre oszlik, vagyis inkább hétre. Ugyanis a bevezető szakasz önmagában is önálló fejezetnek tekinthető, ahol Pace gyakorlatilag megvilágítja az egész kötet fő mondanivalóját, amit az utána következő fejezetekben mély, olykor már (ön)kínzó alaposággal fejt ki. A 360 oldalra rugó *corpus* taglalja a vallást, mint kommunikációt; a vallást és az értelmet; a hitrendszer; a szellemet és a rendet; a vallási hitrendszerek kommunikációs stratégiáit és a különféle vallások etikai aspektusait, valamint az etnikai azonosításukat. A kötet külső borítóján a Katmanduban található Bodhnat Stupa képe néz farkaszemet az eltökélt olvasóval, amit több száz színes és átlátszó imádság-zászló tesz még ünne-

pélyesebbé a forgószelemben. A kép körforgásból eredő dinamizmusa a vallások és nemzetek jól megválasztott Pace-i szimbóluma.

A kötet hat fejezete rendkívül gazdag hermeneutikai nyitásokban, kifinomult elemzésben, eredeti információ felhasználásban és szokatlan megoldásokban, mint például az 1924-ben alapított buddhista *Lanka Missionary Society* bemutatása (299. old.) Hasonlóképpen kiemelt figyelmet érdemel a kötet 305–309-ig tartó szakasza *etika és etnia* (népcsoport) feszült viszonyáról.

Az olasz nyelvű kötet gazdag hozzájárulás a vallásszociológia tudományterületéhez, amelyben külön dicséret illeti a szerző konzekvens, szociológiai nyelvhasználatát, amely világos, didaktikus mivoltával segíti nemcsak a szakember, hanem a felkészületlen olvasó megértését is. Egy apró kétely azonban a mű olvasása után is fennmarad a befogadóban: kis, vagy nagybetűvel írjuk-e Istent/istent a szövegben?

(A könyv angol nyelvű kiadása: Enzo Pace: *Religion as Communication – God’s Talk*. Ashgate, 2011.)

Irodalom

- Asad, Talal (1993) *Genealogies of Religion*. Baltimore, Johns Hopkins University.
- Beckford, James A. (2003) *Social Theory and Religion*. Cambridge, Cambridge University Press.
<http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511520754>
- Bellah, Robert N. (1967) Civil Religion in America. *Daedalus*, 96, pp.1–21.
- Berger, Peter L. – Luckmann, Thomas (1998) *A valóság társadalmi felépítése*. Budapest, József Attila Műhely Kiadó.
- Bloom, Mauereen (2007) *Jewish Mysticism and Magic*. London, Routledge.
- Davie, Grace (2000) *Religion in Modern Europe: A Memory Mutates*. Oxford, Oxford University Press.
- Geertz, Clifford (2001) *Az értelmezés hatalma – antropológiai írások*. Budapest, Osiris.
- Luhmann, Niklas (2006) *Bevezetés a rendszerelméletbe*. Budapest, Gondolat.
- Scholem, Gershom (1995) *A kabbala helye az európai szellem-történetben – válogatott írások*. Budapest, Atlantisz.
- Weber, Max (1992) *Vallásszociológia. A vallási közösségek típusai*. Budapest, Helikon.